

Aproximació a l'activitat pesquera a la regió de l'Empordà (segles XV-XVIII): adaptacions a un medi en constant transformació

Joan Lluís Alegret

*Alfons Garrido**

Grup d'Estudis Socials de la Pesca Marítima
Universitat de Girona

Introducció

Recentment la recerca en Ciències Socials centrada en la Pesca dona un pes molt important al medi natural i els factors ambientals en l'estudi del col·lectius de pescadors, i a com la interacció amb aquest medi modifica, i sovint determina, la direcció del desenvolupament de dits col·lectius. Aquesta perspectiva rep els estímuls de l'abundant recerca que des de l'Antropologia s'està duent a terme sobre col·lectius pesquers, i en concret aquells corrents que centren el seu interès en la relació de l'ecologia i el comportament de l'individu i de les col·lectivitats davant determinats fenòmens produïts al seu entorn. Aquesta perspectiva teòrica, coneguda com Ecologia Humana i encapçalada per l'antropòloga B. McCay¹ s'interessa per les estratègies d'adaptació que hom articula per donar resposta a situacions plantejades en el medi i les conseqüències que a tots nivells comporta aquesta constant interacció. Així, a nivell teòric s'ha destacat la importància d'analitzar les causes i els mecanismes mitjançant els quals els pescadors prenen decisions segons la situació del seu context natural, econòmic, social i cultural, i com els resultats d'aquestes decisions poden entrar en contradicció amb les d'altres grups. Alhora, s'atorga un gran relleu a la historicitat de dits processos atès que permet comprendre com les estratègies d'adaptació a una realitat donada canvien a mesura que els factors ambientals que les han generades també es transformen.

En aquest article proposem algunes claus d'interpretació per entendre, des de la perspectiva històrica, els canvis que van tenir lloc al litoral català durant l'Antic Règim per veure com els seus habitants s'hi adaptaren i els superaren diversificant els mitjans de subsistència i compaginant diferents ocupacions. Per dur a

* Membres del Grup d'Estudis Socials de la Pesca Marítima, Universitat de Girona, Plaça Ferrater Mora, 1. 17071 Girona, juan.alegret@udg.es

1. PASCUAL FERNÁNDEZ, 1999:333-359

terme aquest propòsit ens fixarem en les característiques, evolució i principals transformacions esdevingudes en la pesca a la regió de l'Empordà. Volem destacar com les alteracions en el medi marítim mediterrani ocorregudes durant l'Edat Mitjana i la Moderna i les conjuntures històriques que patí el territori empordanès afavoriren processos d'innovació tècnica en el sector pesquer vinculades a estratègies de diversificació econòmica i pluriactivitat destinades a assegurar la reproducció social i econòmica de la comunitat. Des d'aquest punt de vista, la pesca esdevé molt sensible a les situacions conjunturals de l'entorn: s'adopta quan les condicions del medi natural i social són difícils per la subsistència, però s'abandona tan bon punt la situació es torna més favorable. Així, podem definir l'activitat pesquera com una activitat-refugi. En aquest treball s'apunten el patró de comportament de dit procés en el marc de la comunitats marítime-pesqueres de la regió, donant especial rellevància a la vila de Palamós, i les seves repercussions en la variació del número total de pescadors al llarg dels segles.

La dimensió ecològica

La diversitat d'ecosistemes de la Mediterrània Occidental, tant terrestres com aquàtics, ha permès l'ésser humà extreure diferents recursos compaginant diverses ocupacions per garantir la seva subsistència. Una de les principals activitats és la pesca marítima, encara que es tracta d'una ocupació amb uns condicionants importants que han limitat històricament la seva pràctica. El mar per naturalesa és un espai de treball perillós, inhòspit i sovint hostil en el qual l'home troba moltes dificultats per treballar i sobreviure. El Mediterrani és a més un mar biològicament poc productiu a causa de les seves condicions geomorfològiques: mar tancat, profund, amb una plataforma continental estreta i, per tant, poca riquesa pesquera. Les aportacions fluvials respecte a la Mediterrània Occidental són minses i molt concentrades en dos grans rius: el Roine i l'Ebre, la influència dels quals permet que la concentració de biomassa d'algunes espècies prop de les seves desembocadures augmenti lleugerament². Per tant, a conseqüència de les condicions ambientals i l'escassetat relativa d'animals marins, la pesca al Mediterrani Occidental s'ha vist restringida al llarg de la Història a una pesca de litoral, amb jornades de treball i radi d'acció curts realitzada des de comunitats petites, particularitats que la diferencien de les regions atlàntiques, on la pesca com a activitat per la supervivència i el desenvolupament econòmic del país va gaudir d'una major rellevància.

Gràcies a la biodiversitat de les aigües del mar català s'han arribat a pescar en diferents moments de la història més d'un centenar d'espècies de peixos –tant

2. BAS, 2005; HOFRICHTER, 2001: 524-539

pelàgics com bentònics–, mol·luscs i crustacis. Hom pot consultar la llista en altres treballs ja publicats.³ Les principals espècies explotades van anar variant al llarg del temps per motius d'ordre ecològic, comercial i cultural. Però, atesa el poc nombre de caladors prou productius, el gruix de la pesca catalana d'Antic Règim es centrà en la captura d'espècies migratòries, primer la tonyina (*Thunnus thynnus*) i el bonítol (*Sarda sarda*) fins als segles XVI-XVII, i després en la de petits pelàgics. En aquest sentit trobem moltes referències a la gran abundància i captura de túnnyds al litoral català durant l'Edat Mitjana i Moderna mitjançant senzills sistemes de pesca –xàvegues, tonaires– que constitueixen un bon indicador qualitatiu del estat del medi marí en el passat. La tonyina, per exemple, fou una espècie molt abundant, abastament pescada i d'una carn molt apreciada pels consumidors, venuda tant fresca i a talls com salada. Però a partir del Sis-cents la seva abundància i captura començà reduir-se a causa, entre altres motius, dels efectes de sobreexplotació del recurs, fortament aprofitat des de l'antiguitat, i que al segle XVIII era ja del tot evident.⁴ L'activitat es concentrà llavors en la pesca de petits pelàgics, coneguts al Principat com “peix de passa” pel seu caràcter transitori: sardines (*Sardina pilchardus*), seitons (*Engraulius encrasicolus*) i verats (*Scomber sp.*), espècies totes elles freqüents però amb abundàncies molt variables. Antoni Mauri, pescador palamosí, descrivia el 1765 la migració de la sardina “...annual, però en algun modo és adventicia; uns anys dura més, altres menos, ab major o menor abundància conforme és fret o calorós lo temps. Y mai passa ab un sol vol o dia, sino ab distincs, admetent intermedis de varios dias, de manera que per esta rahó durant la passa no se agafa diàriament sino ab intermissió de dias. En aquesta ocassió y temporada se pesca la sardina y anchoba sens distinció de dias, ara sien festius o no, per ser ingruent en esta costa, de modo que vuy se'n agafa molta y lo endemà ninguna o molt rara...”⁵ Altres testimonis similars posen de manifest el grau d'incertesa a que s'exposaven els pescadors catalans, factor que, junt amb l'alta estacionalitat i un preu més baix d'aquests peixos en els mercats, afectaren molt negativament la rendibilitat final de l'activitat i els estímuls a la inversió.

Alguns animals marins estaven subjectes a preceptes religiosos que desaconsellaven o impedien el seu consum.⁶ Des d'una òptica comercial les espècies estaven dividides en categories segons les qualitats orgàniques del peix, de la

3. LLEONART & CAMARASA, 1987: 57-76. VENY, 1980: 65-102. Per Mallorca BERNAT, 1999; per Alacant HINOJOSA, 1996.

4. Vegeu les opinions de Sarmiento a *De los atunes y de sus transmigraciones y conjeturas sobre la decadencia de las almadrabas; y sobre los medios para restituirlas*. Text editat per LÓPEZ. CAPONT, 1997: 45-105. Sobre les almadraves a Catalunya, MADURELL, 1981.

5. AIIG. Fons Notarial, Protocols de Marina. Sant Feliu de Guíxols. 1765, maig, 31

6. Sobre l'apreciació social del peix MONTANARI, 1993. Alguns animals marins no es podien consumir perquè eren impurs o perquè eren susceptibles d'haver menjat carn humana. ZUG TUCCI, 1985.

seva carn, l'apreciació social o la dimensió simbòlica que se li atorgava. No obstant, la diferència principal s'establia entre el peix que es venia en fresc i el peix salat. Cada espècie tenia un o altre destí i un determinat circuit comercialitzador. Per exemple, segons es pot llegir a les ordenances del peix de la ciutat de Barcelona dels segles XIV i XV,⁷ les espècies bentòniques, esquàlids, rajades i grans pelàgics es venien en fresc, a la menuda o a talls. En canvi, els petits pelàgics com la sardina o el verat es destinaven principalment a la salaó i la confitura ja que el seu alt índex de greixos i la descomposició accelerada del producte dificultava el seu transport en fresc.

La pesca tenia el seu propi calendari durant el qual s'alternaven moments de frenètica activitat amb moments d'inactivitat forçada. Habitualment la pesquera del peix blau, a la que es dedicava la major part del sector, durava de Pasqua fins a Sant Miquel i a partir d'octubre moltes embarcacions deixaven de pescar. La dependència del peix blau generava una forta estacionalitat de l'activitat pesquera, encara que moltes embarcacions continuessin pescant durant l'hivern però amb una menor intensitat. De fet, molts pescadors no es deixava de pescar en cap moment de l'any –excepte en situacions meteorològiques molt adverses– per satisfer la demanda romanent i regular de peix fresc. Per Quaresma adquiria un punt àlgid,⁸ període durant el qual les autoritats procuraven assegurar l'abastament del municipi, i fins i tot els mercaders compraven la producció per avançat als patrons pescadors.⁹ Però malgrat això, es requerien menys efectius, era una dedicació més esporàdica i l'ofici es podia compaginar fàcilment amb altres ocupacions. Els sistemes de pesca emprats eren molt més especialitzats i selectius, motiu que afavorí una gran diversificació d'arts i ormeigs adaptats a la captura d'un reduït número d'espècies.

La dimensió tècnica: els sistemes de pesca

El coneixement sobre l'evolució tècnica de la pesca al Principat parteix de tres grans referències bibliogràfiques: l'informe citat de Salvador Riera escrit a petició de l'Acadèmia de París (1722), el *Diccionario Histórico de las Artes de Pesca Nacional*, del funcionari de Marina i il·lustrat Sáñez Reguart (1791-1798), i el *Diccionario de artes de pesca de España y sus posesiones*, de Benigno Rodríguez

7. Hem consultat les ordenances editades per BAJET, 1994: 373-405. Pel peix salat, SALICRÚ, 1995: 27-99.

8. VINYOLES, 1995: 130-132. Els "dies de peix", segons les fonts, sumaven entre 140-160 a l'any.

9. Per exemple: AHG. Fons notarial. Palamós, 563. 1523, febrer, 17. El mercader Grandell de Pals compra per avançat al pescador Pere Resador, de Palamós, tot el peix que aquest pesqui des del primer dia de Quaresma fins al Dijous Sant. Acorden que els "pagells, llusos, verats, bisos, oblades, morenes i congres" els pagarà a 19 sous el quintar, i el peix bastinal, de qualitat inferior, a 9 sous i mig.

Santamaría (1923). La recerca en aquest camp s'ha limitat en molts casos a reproduir el seu contingut.¹⁰ No obstant, no s'ha aprofundit tant en el coneixement de les claus que afavoriren la innovació tecnològica en la pesca; és dir, conèixer els motius que mogueren el pescador a adoptar nous sistemes productius i a abandonar-ne d'altres, o el paper que jugaren els components ambientals, socials i culturals en aquest procés de presa de decisions. Seria necessari també investigar més a fons les conseqüències dels diferents canvis tecnològics en la organització del treball pesquer.¹¹

Per exemple, l'estudi del canvi tècnic permetria establir una cronologia entorn a l'evolució del sector pesquer català. Amb el coneixement actual podem identificar un període de creixement inicial a finals segle XIV, moment en que s'observa un augment del consum de peix entre la població d'arreu de l'Europa Occidental.¹² Diverses ordenances de pesca aparegudes al litoral empordanès vers el 1400-1410 (Calonge, 1400; Blanes, 1402; Roses, 1410;)¹³ ens parlen d'una explotació intensiva dels territoris de pesca i de l'aparició de la xarxa tonaria, una novetat introduïda en llocs com Roses, Barcelona o Tarragona per la captura de tonyines i que fou abastament usada en segles posteriors. No obstant, fins a mitjans del segle XVI la pesca es mantingué en un estadi que podem considerar "terrestre"¹⁴, atès que els arts s'usaven bàsicament des de la platja o la línia costanera (xàvegues, bolitxs, tonaires, ralls) o en els extensos sistemes de llacunes rera els cordons litorals.

Durant els segles moderns, la introducció del sardinal (Palamós, 1571; L'Escala, 1575; Tarragona, 1607; Roses, 1612)¹⁵, l'expansió de la pràctica del palangre i la degradació del panorama polític i econòmic afavoriren un nou creixement del sector pesquer i que els pescadors avancesin vers mar obert per pescar. L'activitat, abans només "terrestre", progressà en la seva vessant de

10. La importància d'aquestes obres de referència per conèixer la història de la pesca a la Península i la manca d'una renovació bibliogràfica sobre aquests aspectes explica que cada una d'elles hagin estat recentment reeditades en edició facsímil.

11. Una proposta formulada per ACHESON, 1981: 293-295

12. Per la regió de Múrcia MARTÍNEZ, 1996. Per Galícia FERNÁNDEZ, 1998. Al Sud-oest d'Anglaterra es donà un creixement semblant. KOWALESKY, 2000. Una visió de conjunt a HOFFMANN, 2001

13. Calonge: AHG. Fons notarial. Calonge 238. Còpia a Arxiu Patrimonial Joan Molla. Castell de Calonge. Unitat sense inventariar. 1400, febrer, 25. Blanes: AHFF. Fons notarial. Llibre de la Cort de Palafolls, vol 551. 1402, maig, 8. Roses: AHG. Fons notarial, Roses. Unitat sense inventariar. 1410, abril, 28.

14. No s'ha de confondre el concepte de "terrestre" aquí emprat amb el de pesca "continental", que està restringit a la pesca en rius i llacs interiors.

15. Per Palamós COSTA, 1995. Per Tarragona RECASENS COMES, 1997. Per Roses, ADG. Arxiu Incorporats. Amer i Roses. Còpia d'una sentència de 1614, febrer, 26 en la que es modificava el percentatge de delme a pagar pels pescadors "... por haber de ser diezmo diferente como así mismo por no haberse nunca pescado en los enunciados mares [de Roses] con xarcias de sardinales sino de estos dos años a aquella parte..."

pesca “marítima”. Aquesta tendència provocà, entre altres efectes, nous tipus de conflictes per l’apropiació i usdefruit dels recursos pesquers i els espais de captura, el que forçà a incorporar la gestió de l’ús del territori marítim en les legislacions pesqueres. A partir de 1690 proliferaren diverses ordenances de pesca (Sant Feliu de Guíxols, 1691; Tossa de Mar, 1693; Begur, 1715)¹⁶ al mateix temps que s’intensificaven els controls en aquells llocs on ja existien, com es pot observar en el contingut de les Ordinacions de la Pesquera de Cadaqués¹⁷. Així doncs, el *take-off* de la pesca catalana identificat amb el sorgiment i expansió del bou al segle XVIII¹⁸ es pot endarrerir vàries dècades fins a situa’l al principi del segle XVII.

Les innovacions tècniques que afavoriren l’expansió marítima de la pesca catalana van topar inicialment amb nombroses resistències entre el mateix col·lectiu pesquer. L’ús de qualsevol nou art de pesca, com la mateixa tonaira, el sardinal, el palangre o el bou, sempre va restar subjecte inicialment a forta oposició social. Els motius d’oposició podien ser de natura molt diversa i concretar-se també de maneres molt diferents, però l’argument més freqüentment utilitzat va ser el “conservacionista” –que avui anomenariem ecologista– tant per part dels pescadors com dels intel·lectuals interessats en el món pesquer, entre ells Sarmiento, Coornide Saavedra o el mateix Sáñez Reguart.¹⁹ Tot art de pesca ha estat acusat en un moment o altre de “matar les cries” i esgotar els mars.

Tan la tonaira al segle XIV –que ha estat confós falsament amb l’almadrava– com la seu posterior competidor, el sardinal, van ser objecte d’un procés popular en el que s’usaren els arguments “ecologistes” per impedir la seva introducció. Serveixi d’exemple el procés contra el sardinal a Tarragona, quan es deia d’ell “...*com la larga experientia hage mostrat lo gran dany que la pesca dels sardinals ha causat a la present ciutat de Tarragona y als habitants de ella, y així es comú com en particular, après que usa en la present ciutat dita pesca de sardinals per haver arruynada y exterminada la abundància ordinària que feya ab les arts, barcas, tonayres e palangres, de tal manera que dita pesca de sardinals ha causat que:s tregui molt poc peix, y dita ciutat esta desproveyda per la qual*

16. Sant Feliu de Guíxols: AMSFG. Fons Ajuntament. Llibre d’acords de la Universitat. 1690, juny, 10. Tossa de Mar: AHG. Lloret de Mar, 65. 1693, octubre, 13. Begur: AHG. Begur, 10. 1715, agost, 8. A Begur es redacten “...ço es que per evitar molts abusos de molts consuetuts antigas que per respecte de la guerra se havian abolidas en las pesqueras, tant de encesa com de sardinals...”

17. APC. Ordinacions de la pesquera de Cadaqués. Unitat sense inventariar. L’augment del nombre d’unitats obligà a enfortir les pressions per poder ocupar el calador de Tavallera, la cala més productiva del Cap de Creus. Per això el 26 de gener de 1687, s’acordà que “...si acas no s troban dos bolixs que voluntariament vullan anar a pescar a Taballera, se jugaran tots els altres a sorts y als que hi tocara que y vagen per forsa”. Text editat per PRAT, SERNA & VILA, 2006.

18. Aquesta tesi ha estat defensada per MARTÍNEZ SHAW, 1988: 323-338. MARTÍNEZ SHAW & FERNÁNDEZ, 1999

19. Algunes disputes recollides a URTEAGA, 1987: 38-113. Vegeu també LINAJE & ARBEX, 1991

cosa ha redundat y redundat grandíssim dany".²⁰ En aquell cas, el sardinal acabà per imposar-se –com ho havia fet la tonaira en el seu moment– però, en canvi, un ormeig tant selectiu com el palangre català no va superar les resistències dels pescadors francesos. Sota raonaments similars que els emprats amb el sardinal el palangre va ser foragitat de les costes de Marsella vers el 1770.²¹

Sovint la posició conservacionista amagava en realitat tot tipus de perjudicis que els nous arts ocasionaven als mitjans de producció locals o a les formes d'organització del treball establertes: podien ocupar espais tradicionalment explotats per altres tipus d'ormeigs; una major productivitat podia fer disminuir els preus globals del peix de forma notable; sovint l'acusació evidenciava la incapacitat econòmica d'adquirir-los o aconseguir les autoritzacions necessàries per emprar-los, només a l'abast de certs grups privilegiats. El sistema de pesca que més temps i més tenaç oposició va generar a tot el litoral peninsular per les fortes repercussions socials i econòmiques que se'n derivaren del seu ús va ser l'arrossegament, primer en forma de gànguil i tartana i després en forma de bou, ja durant el segle XVIII.²² Per exemple, la introducció del bou a Galícia de la mà dels fomentadors catalans va transformar l'organització i les relacions de producció tradicionals dins el sector local, i generà un descontentament generalitzat i conflictivitat social.²³

Per altra banda, arts molt populars tenien un ús social més que productiu, i sovint eren defensats per les autoritats i emparats per les ordenances de pesca locals. La xàvega, per exemple, va arribar a constituir tota una institució a la majoria de platges catalanes, i se l'ha anomenat "*l'art dels pobres*" per la gran quantitat de persones que directa o indirectament vivien d'estirar-la diàriament.²⁴ Així, identificar els moments en que l'ús de la xàvega augmentà pot servir d'indicador de la conjuntura econòmica del litoral del Principat. Des d'aquesta perspectiva de l'economia social aplicada a la pesca, existiren també nombrosos ginyes de propietat comunal, com l'Art Gros de Port de la Selva. Tant el seu usdefruit com la seva conservació es convertien en una qüestió vilatana, i quan s'usava se'n beneficiava tota la població.²⁵ Cal apuntar també que l'organització mateixa

20. Referència citada per REQUESENS COMES, 1997: 100.

21. FRANGOUEDES, 2001: 247 "Les pêcheurs méditerranées face aux nouveaux métiers". Dins *Mutations techniques des pêche maritimes: agir ou subir? : évolution des systèmes techniques et sociaux : actes du colloque, Lorient, novembre 1999*. Plouzané : Ifremer, 2001, p. 246-256

22. SOLER, 2002.

23. MARTÍNEZ SHAW, 1988. LÓPEZ CAPONT, 1998

24. Sáñez Reguart escrivia a peu de pàgina que els patrons de la xàvega "*no pueden impedir a persona alguna eche mano á tirar de la red para sacarla del mar, la qual por la fatiga ó trabajo se hace acreedora á la pesca que salgaen el lance por dos tercios de parte...*". SÁÑEZ REGUART, 1989: 352. Vegeu també. MAS, 1994: 33-40

25. Les referències a l'Art Gros MARÉS DEULOVOL, 1971.

de la pesquera podia respondre també a imperatius socials més que a rendiments econòmics exclusivament, i en aquest cas l'organització disposada a Cadaqués, regulada a través de les conegudes "*Ordinacions de la pesquera*", n'és una bona mostra. Aquella ordenança legal anava dirigida a disminuir les tensions que poguessin sorgir en un entorn altament competitiu i permetre la reproducció social del sistema i de tota la comunitat.²⁶

Pluriactivitat

Una de les estratègies productives més freqüents emprades per les unitats familiars i les comunitats locals ha estat la combinació d'una o varies activitats productives al llarg del dia, de l'any i de la vida: la pluriactivitat. De fet, és manifest que la pluriactivitat era un dels trets característics de les societats rurals arreu d'Europa. Al Baix Empordà, per exemple, en paraules d'Enric Sagner, "*el desequilibri existent entre la força de treball i la realment utilitzable pel sector agrari només és comprensible si tenim en compte que en el món rural baix empordanès l'activitat agrària es compaginava amb un seguit de petites activitats que no hi estaven directament relacionades*", enllaçant la intensitat i les ocupacions escollides amb "*el context geogràfic i ambiental, i en especial, amb la dotació de recursos d'una àrea concreta*." L'autor posa com exemple Begur, on tots els propietaris agrícoles del terme declaraven tenir una barraca a la platja i dedicar-se a pescar.²⁷

Per Acheson, l'estratègia de subsistència més freqüent entre els pescadors artesanals ha estat combinar el treball al mar amb diverses ocupacions del món rural, l'explotació de diferents recursos o l'exercici de més d'un ofici, moguts principalment pels efectes de la incertesa inherents a l'activitat. Efectivament, una sèrie d'elements, com la perillositat del medi, l'aleatorietat de les captures, una meteorologia imprevisible, el comportament dels altres competidors o les característiques de la comercialització dels productes pesquers porten el petit pescador a prendre un seguit de mesures per minimitzar l'efecte negatiu d'aquestes variables. Alhora, tota activitat complementària tant a nivell individual com familiar ajuda a incrementar la renda familiar i eludir el mercat de béns de consum en el marc d'una activitat d'ingressos freqüents però irregulars, en petites quantitats i generalment migrats. La inel·ludible complementarietat revela un altre tret distintiu dels pescadors europeus: la seva proverbial pobresa.²⁸

26. Per un recull d'aquestes normes, tipificades i recollides a les Ordinacions de la pesquera, RAHOLA TRÈMOLS, 1904. GUTIÉRREZ VELA, 1885.

27. SAGUER, 2005: 112. Vegeu també GARRIER & HUBSCHER, 1988.

28. Vegeu les opinions de ACHESON, 1981: 219; DOMÍNGUEZ MARTÍN, 1990: 171-214; CABANTOUS, 1992: 180

Un altre motiu de la marcada pluriactivitat en el món de la pesca era la insuficiència productiva del mar. Fora de l'estival període de "peix de passa" generalment els recursos marítims del mar català no eren suficients per mantenir ells sols la unitat domèstica. El calendari establia una alternança de producció pesquera, agrària i d'ocupació en altres sectors, productius o comercials, segons les poblacions, l'entorn ecològic i els recursos a l'abast. En aquest sentit Braudel remarcava aquella "*sabia fórmula de vida que, acorde con las viejas tradiciones marítimas del Mediterráneo, combina los escasos recursos de la tierra con los escasos recursos del mar*". Efectivament: "*el mar no es por si solo lo bastante rico para alimentar a sus hombres*." I com manté Saguer, tampoc la terra.²⁹

En aquest context, la figura del pescador-pagès pren a l'Empordà marítim una rellevància absoluta. Segons Barbaza, el jove pescador tendeix a assimilar aquest model productiu, "*veritable aspecte de la vida mediterrània*" per la seva estabilitat: "*el mal temps i els ocis forçats de l'hivern, la insuficiència dels recursos, el plaer ben mediterrani de veure vi de la pròpia vinya, tot incitava el pescador a comprar un racó de terra i artigar-lo per plantar-hi alguns ceps*". Per contra, el pas de pagès a pescador no solia ser una elecció voluntària, sinó el resultat de la crisi, de l'esfondrada demogràfica, de la insuficiència dels recursos agrícoles, d'un context depressiu: "*la pesca és un mal menor, una activitat d'emergència, que progressa en els períodes de crisi, de penúria, i recula quan torna la prosperitat*".³⁰ En efecte, el pagès *tout court* acut al mar només quan la situació, inaguantable per a la seva capacitat de resistència i endeutament, ho requereix, i se'n separa tan bon punt la perspectiva de futur es torna favorable al conreu i als negocis. Al litoral empordanès entre 1640 i 1730 s'observa amb claredat aquest procés. La inestabilitat provocada per la invasió francesa i la presència constants de tropes d'un i altre bàndol impel·lí l'home de terra a fer-se pescador i poder suportar així les càrregues fiscals i materials que generaren l'ocupació, la destrucció i la crisi econòmica generalitzada.

El perfil del pescador-pagès o del pagès-pescador, de la pluriactivitat en resum, ha estat ben poc estudiat. Era en tot cas un model prou divers que s'adaptava a les condicions i oportunitats de l'entorn. A Palamós, per exemple, ocupa un espai central en la configuració del teixit social i econòmic de la vila. Els registres notariais mostren la quotidianitat d'aprofitar els capitals procedents de la pesca per comprar un petit terreny, un hort o fer una petita inversió en algun negoci. El Cadastre de Patiño de 1718 i les talles posteriors mostren també un col·lectiu pesquer immers en un procés actiu de compra i venda de terres.

29. Sorpren que Braudel dedicués escassament mitja pàgina a caracteritzar els pescadors mediterranis, dels quals l'únic que destacà era la impossibilitat de viure tot l'any de la pesca. BRAUDEL, 1993: (1)188-189

30. BARBAZA, 1988: 285-287.

Dels 24 pescadors que declaren pescar com activitat principal el 1718, 13 diuen conrear la seva vinya en segon terme, mentre que 11 declaren ser jornalers.³¹ Es tractava de parcel·les petites o molt petites (entre 5 i 10 vessanes) situades a paratges propers o parròquies adjacents: La Fosca, Cap Gros, Santa Eugènia, Fanals, Sant Antoni de Calonge.³²

Una ullada a les viles veïnes de l'Empordà revela un patró de distribució semblant de terres i propietaris, almenys fins a la dècada de 1730. L'estudi dels inventaris post-mortem de Begur dels segles XVII i XVIII dibuixa una explotació intensiva del territori, tant per tasques marítimes com agrícoles i ramaderes. A manca de la finalització d'un estudi seriat en procés l'elaboració, unes primeres estimacions mostren com la major part dels pescadors d'aquesta localitat alternaven la captura i transformació del peix en salaons amb la producció vinícola, hortícola i altres ocupacions residuals: reparació de xarxes, confecció d'ormeigs, construcció de barques i altres indústries auxiliars de l'economia marítima. Els horts eren normalment extensions de la casa, mentre les peces de terra vinya –entre dos i tres per pescador– s'escampaven per tot el terme i per Pals, pròximes sempre a les cales. Es treballava també a les botigues de la platja, espais destinats a resguardar bots i arreu de pesca i a la preparació de diversos productes³³. Serveixi d'exemple l'inventari d'en Sebastià Ferriol, pescador beguerenc, de qui sabem que tenia fins a quatre botigues –a Sa Tuna (2), Aiguafreda i Sa Riera–, i que compaginà la pesca amb l'elaboració de salaó i de vi. Dins d'una botiga s'hi trobaren diversos arreu i ormeigs –sardinals, soltes, armellades, xàvega–, recipients per les salaons de peix –sardines, anxoves, sorells–, i diverses càrregues de sal al costat d'un molí saliner. Disposava també de 2 vinyes de 7 vessanes a Fornells, una premsa i diverses tines.³⁴

A la zona del Cap de Creus la pluriactivitat fou igualment important, a la qual s'hi sumà la producció d'oli, corall i la navegació mercant. Els milers de quilòmetres de paret seca senyorejaven el paratge per on es repartien les peces de vinya i olivera de molts pescadors i mariners locals, des dels pendents pròxims a Cadaqués fins al límits de Llançà amb Colera.³⁵ Les botigues tenien també una finalitat productiva, de la qual destaca la salaó, l'oli, el vi i alguna petita produc-

31. SAMP. Fons Ajuntament. Sèrie cadastres, 1718.

32. BARBAZA, 1988. ALEGRET & GARRIDO, 2004.

33. Sobre les botigues a la zona de Pals i les seves principals funcions, CORREDOR, 1998.

34. AHG. Fons notarial, 66. Inventaris i encants, 1617-1680. 1620, agost, 9.

35. Vegeu l'opinió de Zamora sobe les dones de Cadaqués: "*Las mujeres acarrear las uvas y las piedras para las paredes de las vinyas en la cabeza, viniendo a ayudarlas las de Masanet de Cabrenys. Pero se tiene notado que pierden pronto la dentadura*". Unes pàgines després en una nota adverteix: "*las mujeres de Cadaqués están calvas de trabajar con la cabeza, y se dice, cuando se casan, que llevan mujer y burra*". ZAMORA, 1789 (1973): 375.

ció de corall manufacturat.³⁶ A Cadaqués, la “pesca a l'encesa”, de la qual en depenia quasi bé tot el poble, es combinà amb la navegació, tant de cabotatge com de llarga distància, i l'extracció de corall.³⁷

Malgrat que les fonts ens amaguin la magnitud real de la indústria pesquera catalana a causa de tot tipus de fraus i ocultacions –tendència incrementada a partir de la instauració de la Matrícula el 1750–, tot indica que a la Catalunya del Nord-est la major part dels mitjans de producció pesquers estaven alhora en mans de propietaris de terres. Per exemple, dels 10 sardinals recollits al cadastre de la vila de Palamós de 1718, 7 eren de propietaris que deien cultivar la vinya com a primera o segona ocupació, 1 era d'un patró de llagut i només 2 de pescadors que deien ser alhora jornalers. Les 3 xàvegues eren de dos propietaris de vinyes i un jornalero, però en canvi qui diu estirar la xàvega capta com ocupació secundària.³⁸ A Begur, Cadaqués i Llançà arts i arreus de pesca estaven també en mans principalment de propietaris de petites parcel·les de vinya i olivera i altres mitjans de vida (horts, ruscs d'abelles, ramats, etc.). Probablement a les fonts documentals disponibles es perfila una “aristocràcia halièutica” que es diferenciava clarament d'aquells que, mancats de possessions per llegar, tan sols podien vendre la seva força de treball, tant en mar com en terra, en forma de remitger-journaler. El silenci de les fonts vers aquest darrer col·lectiu, no obstant, impedeix avaluar-lo en profunditat.³⁹

Estructura i demografia del sector

La desproporció en la possessió dels mitjans de producció, les capacitats d'engegar una estratègia productiva basada en la diversificació i la compaginació de diversos recursos ens obliga a posar l'accent en la diferenciació social que existia dins el genèric “col·lectiu pesquer”. Creiem que les tesis culturalistes sobre l'igualitarisme en el sector pesquer són errònies. Les posicions venien delimitades per la propietat, en diferents règims de participació possibles, d'arts i bots de pesca, que semblava afavorir alhora la possessió d'altres recursos productius –terres, ramats, obradors, etc.– gràcies al sistema de retribucions dominant a la pesca, conegut com “*sistema a la part*.”

36. Vegeu les sèries de llibres d'inventaris i encants inclosos a AHG. Notaria de Castelló.

37. RAHOLA & RAHOLA, 1985. PLA, 1985

38. SAMP. Fons ajuntament. Sèrie cadastre, 1718

39. Hem d'assumir que les fonts emprades ens informen molt imperfectament de la realitat social del sector pesquer en el passat. Possiblement molts pescadors no anessin mai a la notaria, ho fessin amb el rector. Els cadastres són alhora d'una interpretació complexa atesos els fraus habituals de la documentació fiscal. Per altra banda, un propietari podia anar també a jornal o molts sardinals podien ser una companyia propietat de diversos pescadors. Són conclusions estimatives.

En base a aquesta premissa s'establia una jerarquia social al capdamunt de la qual es situaven els pescadors *stricto sensu*, aquells propietaris de l'embarcació i els arts de pesca –que podrien ser assimilats als armadors actuals– que s'emportaven a l'alçada de 1720, segons dades de Salvador Riera, entre el 33 i el 70% del producte de la pesca.⁴⁰ El pescador, entès en termes de “propietari”, solia ser també el patró de la unitat pesquera, l'encarregat de dirigir-la, de forma que a la documentació es sol utilitzar la fórmula “*patró pescador*”. Per adquirir aquesta categoria calia disposar d'una capacitat d'inversió constant, no sempre a l'abast, atès que els costos en reparacions i reposicions eren elevats. Era habitual, per tant, que el pescador amb una certa capacitat d'endeutament comprés a crèdit o que el capital comercial invertís en arts i arreu que eren cedits a un tercer per fer-los treballar, assegurant-se així l'obtenció de peix per comercialitzar-lo.⁴¹

En el següent graó s'ubicaven els mariners o remitgers. Rastrear la seva presència és difícil degut a que eren la tripulació de les unitats de producció i actuaven tan sols com a força de treball. El número mitjà de tripulants era variable segons el tipus d'embarcació i art emprat. Constituïen un grup igualment heterogeni perquè cada remitger podia tenir nivells molt diversos d'implicació amb la pesca, tant en el grau de responsabilitat i remuneració dins la unitat –entre el 10 i el 15% del producte total–, com una participació més o menys estacional o continuada. Una estratègia molt freqüent en aquest grup per minimitzar la incertesa i els riscos era la formació de societats o companyies per la possessió comuna dels mitjans productius. Així, pescant amb sardinals cada remitger podia ser alhora propietari d'una barcada –cada una de les peces que formen la xarxa de sardinals–, per valor de entre 40 i 80 lliures, i un altre el patró de l'embarcació.⁴² També era freqüent que alguns capitalistes externs al sector participessin d'aquestes companyies, el que demostra alhora la importància que podia tenir la pesca en el teixit econòmic de les viles de marina, com molt bé es pot comprovar a Sant Feliu a mitjans segle XVI.⁴³

40. LLEONART & CAMARASA, 1987: 107-120

41. Aquesta idea es desprèn de la gran quantitat d'inventaris de mercaders propietaris de d'arreu i ormeigs diversos, però amb un estil de vida material que no coincideix amb la d'un pescador. La possessió també de partides de salaons i recipients per la seva confecció ens pot indicar que es tractava de mercaders de peix. Vegeu per exemple, l'inventari post-mortem de Pere Crosa, mercader de Palamós, on s'hi troba una caldera gran de aram “*per tenyir reis*”, 400 barrils de sardina, 12 tonells buits dolents i dos barcades de sardinal ab tots sos arreu. AHG. Fons notarial. Palamós. 1681, juny, 21

42. Els exemples d'aquest tipus de contracte són molt freqüents als registres notarials. Vegeu un a ZUCCHITELLO, 1991: 205, 241

43. Gràcies a un plet esdevingut a Sant Feliu el 1560 sabem que carnisser, fuster i boters eren propietaris d'una o varies parts de les xàvegues existents a la vila. BPL. Fons antics. MS 9/124. *Copia autenticada del pleyto y processo sobre el veinte del peix, en el qual se halla la RL Sentª del año de 1559 a favor del Montº (...) en 1560 contra la villa de St. Feliu*. A Palamós era igualment habitual, sobretot entre mercaders i negociants de peix.

Quan la conjuntura econòmica era depressiva i hom decidia anar a pescar, podia caure en el graó més baix del col·lectiu pesquer, format per aquells dedicats a “estirar la xàvega”, ocupació poc qualificada i associada als *bas fondos* de les comunitats litorals. El 1718, 13 caps de casa de Palamós deien alternar estirar la xàvega amb captar. Així, l'exageració portava a afirmar al rector de Palamós el 1731 que “*molts que aleshores tenien barca i vivien bé avui no es tenen, i des de fa molts anys que no poden viure perquè no hi ha peix per pescar i des de fa uns anys pel mal temps han perdut les armallades, soltes, bogueres, pesseres... passant gana els mesos de desembre i gener per haver molts temporals, perdent-ho tot, i ara s'han convertit en tiradors de art els que abans eren pescadors [subrallat dels autors] Els demás són terramaners, que aconseguen peix de la part que'ls correspon, si n'agafen, i si no n'agafen treballan sense guanys i després han de anar a captar. Els arts són tirats per homes, dones i criatures de 10 a 12 anys que guanyen de 2 a 6 diners, però no és convenient que les dones vagin a pescar, màxime a l'hivern per l'excesiu fret. Els demás van a captar públicament...*”⁴⁴

Un nombrós grup el formaven aquells aprenents anomenats “noys” en la documentació. Generalment cada unitat pesquera portava embarcat un noi que, a banda d'ajudar en multitud de tasques menors, aprenia l'ofici des dels 8 o 9 anys, si bé no cobrava fins als 14 o 15. Era una fase decisiva per la reproducció del col·lectiu i per evitar que el patrimoni, material i immaterial, es perdés per manca d'hereus pescadors.⁴⁵ També servia, com declarava un contemporani, per preparar els futurs mariners de la marina mercant, ja que “*el oficio de marinero pide empesar de muy niño, por ejemplo a los 7 u 8 años en la barca del pescador, salir sucesivamente al cabotage, ir a otras navegaciones para ir de mozo o grumetillo a los 12 o 13 años para hacerse marinero para los 17 y poder ser un piloto a los 22: de modo que un hombre de mar necesita de 15 años para hacerse algo de provecho*”.⁴⁶ Emprar-se en la pesca a edats tan primerenques ha estat unes de les explicacions donades per entendre el baix grau d'alfabetització del col·lectiu pesquer. Per això el gremi de pescadors de Palma de Mallorca es veia eximit de pagar el mestre “*á vista de ser pocos ó casi ninguno el hijo de pescador que concurre á la escuela*.”⁴⁷

A diferència del sector agrari, el sector pesquer no restava subjecte a les rigideses de l'estructura social des de la perspectiva de la propietat dels mitjans de producció. Es podia ser pescador essent propietari parcial o total dels arts de

44. TRIJUEQUE, 1992: 85-86

45. Sobre l'herència en el món de la pesca MATEO, 1999: 147-155

46. AMDAB. Matrícula. Gobierno Intruso. Llig. 1892. Per altra banda es pot observar com l'Armada requeria de l'existència d'una flota pesquera important perquè era justament d'aquella d'on sorgien els pilots i tripulants de les naus de guerra.

47. Per Mallorca, AMDAB. Matrícula. Reforma de Gremios, Leg. 1910.

pesca i/o de l'embarcació. Alhora, una inversió modesta permetia ser co-partí-cip d'una companyia pesquera, o rebre en herència una patronia. A més, el sector, a diferència del món menestral, estava escassament regulat. En altres regions de la península on la indústria pesquera tenia unes dimensions més importants, l'ascensió social la podien frenar els mateixos patrons a l'interior dels gremis de pescadors, que veien els nouvinguts com a competidors en els espais de pesca i en els mercats.⁴⁸ A l'Empordà, si bé a la pesca era possible la mobilitat social amb major facilitat que en altres regions, també la posició del pescador, menys capitalitzat, amb ingressos més modestos i incerts, era més sensible a les conseqüències de la pèrdua d'arts i arreu o als efectes d'una mala pesquera⁴⁹. Perdre una xarxa, potser l'únic bé de valor que posseïa, podia dur-lo a la misèria.

Els canvis en el medi natural i social o les conjuntures econòmiques tenien una forta influència en la dimensió numèrica del sector, però la manca de fonts documentals i les dificultats d'interpretació dificulten dur a terme un recompte mínimament fiable. De fet, la categoria "pescador" representava perfils molt diferents. Pels segles medievals i moderns hom ha arribat a la conclusió, en paraules de Barbaça, que és impossible "...establir una relació constant entre el nombre de pescadors i els rendiments de la pesca, per tal com l'etiqueta pescador representava, de fet, realitats molt diverses"⁵⁰. La Matrícula instituï a partir de 1751 les Revistes d'Inspecció, origen de les primeres estadístiques amb voluntat d'exhaustivitat, però Martínez Shaw i Fernández justificaven la mala qualitat atès que "...sin duda, influía también en esta falta de identificación el hecho de que la inexistencia de una división técnica tajante entre marineros y pescadores hacía que muchas veces se alternaran efectivamente sus misiones."⁵¹

Assumint el risc d'utilitzar una font imperfecta com poden ser els registres parroquials, volem observar l'adopció, forçada o de grat, de diverses ocupacions marítimes com a resposta als efectes de la conjuntura i de l'entorn més immediat. Per exemple, un primer buidatge dels registres parroquials de Sant Feliu de Guíxols publicat per Esteve Cruañas en dona la següent estimació de població activa ocupada en activitats marítimes a pel període 1556-1645, període que finalitza immers ja en la guerra dels Segadors i a les portes de la crisi de la segona meitat del segle XVII.

48. ERKOREKA, 1993: 89-90

49. MATEO, 1999: 16

50. BARBAÇA, 1988: (1) 418

51. MARTÍNEZ SHAW & FERNÁNDEZ, 1984: (1) 554. MARTÍNEZ SHAW & FERNÁNDEZ, 1995: 241-271

Quadre 1
Població activa ocupada en el sector marítim de Sant Feliu
(1556-1645)

	1556-1571		1575-1585		1600-1615		1635-1645	
	Σ	%	Σ	%	Σ	%	Σ	%
Calafats	17	2,9	8	1,4	7	1,7	3	0,8
Mariners	142	24,7	115	21	71	17,2	27	7,3
Mestres d'aixa	19	3,3	18	3,2	7	1,7	3	0,8
Pescadors	7	1,2	9	1,6	16	3,8	25	6,8
Total	185	32,1	150	27,2	101	24,4	58	15,7

Font: ESTEVE CRUAÑES, 1977

L'evolució del nombre de mariners del quadre 1 permet identificar clarament una doble tendència: mentre els mariners disminueixen dràsticament més de 10 punts entre 1615 i 1645, el número de pescadors tendeix a augmentar, fins al 6,8% el 1645. Podríem pensar que es tracta d'un cas poc representatiu, però la tendència és observable a tot el litoral empordanès, des de Cadaqués fins a Blanes. Un nou agregat de dades, aquest cas per Palamós, manté el mateix comportament.

Quadre 2
Població activa ocupada en el sector marítim de Palamós
(1562-1800)

	1562-1600	1601-1650	1651-1700	1701-1750	1751-1800
Pescadors	5,7	17,3	30,5	19,3	4,0
Mariners	9,2	7,8	4,6	18,0	29,1
Mestres d'aixa	6,7	4,7	3,3	1,5	3,7
Calafats	5	4	0,5	1,3	2,6
Total	26,6	33,8	38,9	40,1	39,4
Braser	10,1	18,8	22,1	23,3	12,4

Dades en percentatges

Font: TRIJUEQUE, 2002: 59

Com s'observa al quadre 2, el col·lectiu pesquer assoleix el seu màxim en el període 1650 i 1700, més del 30%, el que converteix Palamós en una vila eminentment pesquera. Els efectes de la pesta de 1652-54, i l'ocupació militar de l'Empordà i de Palamós pels exèrcits francès i espanyol desembocaren en un

període de greus dificultats per la població.⁵² En altres poblacions la conjuntura fou molt similar. Els allotjaments ocasionaren dificultats financeres als governs municipals, molts dels quals es veieren obligats a renegociar el deute i a imposar contribucions especials sobre el sector pesquer per fer-hi front.⁵³ La plaça forta de Roses sofrí una ocupació igualment cruenta, obligant la població a fugir a Cadaqués i l'Escala.⁵⁴

Al quadre 2 s'observa que a partir de 1750 els efectius emprats en la pesca davallen fortament fins esdevenir un 4% de la població, malgrat que a finals del XIX no constituïen ni un 1%.⁵⁵ Pel segle XVIII, les dades recollides a les reparticions del cadastres i a les talles ens ajuden a copsar una visió del comportament del número total de pescadors durant la centúria de la recuperació, moment en que la tendència s'inverteix.

Quadre 3
Mariners i pescadors a Palamós (1718-1800)

Ofici	1718	1759	1783	1800
Pescadors	38	35	12	8
Mariners	6	45	62	91
Mestres d'aixa	4	3	8	7

Dades en termes absoluts

Font: SAMP. Fons Ajuntament. Sèrie Cadastres. Publicats per NADAL, 1959: 16

Igual tendència a la inversió d'ocupacions s'observa a Sant Feliu de Guíxols, en aquest cas ja durant la primera meitat de segle XVIII: si el percentatge de pes-

52. Un dels majors greuges que patí Palamós fou la guerra i els allotjaments, que afavoriren alhora l'extensió de la pesta. TRIJUEQUE, 1992. Vegeu també REYNÉS LÓPEZ, 2001. Un testimoni contemporani deia al respecte que "...és veritat que de temps de llur record, que serà de més de 60 anys, que en est pahís del Empurdà, entre pestes (que Déu nos preserve) y guerras, sempre se ha estat patint; que may hi ha hagut sis anys de pau i tranquilitat"; comentant un seguit de guerres, conclou que "que han casi són estades contínuas, entrant molts anys los exercits de Fransa en lo Empurdà y fent citis de passas, devastant lo pahís y fent contribuir als pobles ab grans contribucions y secajant molts de aquells...". AHG. Notarials. Palamós, 321, 1721, octubre,15. Citat a TRIJUEQUE, 1992: 45

53. AMSFG. Llibre d'Acords de la Universitat. 1690-1701. 1697, Febrer, 10. Per fer front a les despeses i l'enorme deute que ha contret la universitat per raó la guerra contra França, la Universitat acorda imposar un tribut extraordinari el mes de maig. Arts i pescadors, relacionats al document, tributen una quantitat especial. Sobre l'endeutament de les universitats en aquest període a l'Empordà GIFRE, 1995

54. Els pescadors rossincs foren acceptats "com si fosan abitants a totes nostras pesqueras y la demes part es estat de vot y parer se jugasen a part igual nostra fins que lo senyor sia servit de tornarlos en sas casas y apres estigueran conforma estauan."AHCF. Actes del Consell de la Universitat i vila Cadaqués (1623-1661). 1641, abril, 2.

55. Per les conseqüències d'aquesta conjuntura ALEGRET & GARRIDO, 2004: 33

cadors descendia del 20 al 12% entre 1719 i 1749, el de mariners ascendí de l'11 al 27,3%. En qualsevol cas, els oficis marítims ocupaven a l'alçada de 1750 encara prop del 40% de l'estructura professional de la vila gràcies a les perspectives obertes amb el mercat americà.⁵⁶

Per tant, malgrat les divergències i les errors que puguin albergar les fonts en relació al nombre exacte de pescadors, és possible dibuixar una corba més o menys accentuada que tindria el seu punt màxim entorn a finals de segle XVII, moment a partir del qual comença a davallar en benefici del col·lectiu de mariners. Moltes de les principals nissagues de pescadors identificades dels segles XVII i XVIII a Palamós – Bajandas, Camós, Prats, Simón o Vidal– acaben canviant d'ofici entre 1750 i 1800, convertint-se molts dels néts o besnéts d'aquells antics pescadors en mariners i pilots mercants.⁵⁷ La comparació amb altres pobles ens podrà donar una panoràmica de conjunt força similar, podent finalment afirmar que el primer quart del segle XVIII marca pel litoral gironí d'Antic Règim un màxim en el nombre d'ocupats en la pesca.

Conclusions

Per conèixer els efectes de les crisis demogràfiques i econòmiques en el desenvolupament de la pesca durant l'Antic Règim hem estudiat l'adopció d'estratègies de supervivència adoptades pels pescadors en moments de crisi. Es posa de relleu una perfecta correlació entre, per una part, crisis i creixement de l'activitat pesquera i, per l'altre, abandó de l'activitat en moment de bonança econòmica. La pesca constitueix així una activitat refugi, que es practica o s'abandona en funció de les diferents conjuntures ambientals, econòmiques i socials.

S'han destacat els principals condicionants que mogueren les comunitats litorals de l'Empordà a dedicar-se en major o menor grau a una activitat com la pesca. El medi geogràfic i social modelen una figura de pescador mediterrani que busca i compagina diverses ocupacions productives que li permetin assegurar la seva reproducció social. Són precisament la pobresa del medi marítim, la destacada estacionalitat de l'activitat pesquera, i la pluriactivitat, tant en terra com en mar, els elements que diferencien les activitats halièutiques d'altres que s'engloben dins el món rural. Alhora, la dimensió tècnica jugà un paper molt destacat en com s'ha anat configurant el sector, si bé el canvi en la tecnologia pesquera ha estat subjecte als contextos socials i culturals propicis que afavorissin la seva

56. BOADAS, 1984: 273

57. Conclusió extreta a partir de les dades del registre parroquial de Palamós incloses a la base de dades consultable al SAMP. Autor: P. Trijueque.

adopció. Tots aquests factors culminen en un variable nivell d'ocupació en tasques pesqueres que, tot i la deficiència manifesta de les fonts emprades, es pot correlacionar amb les crisis demogràfiques i de subsistència que patí l'Empordà durant l'Antic Règim.

Alhora, s'ha matisat la figura del "pescador" demostrant que en realitat aquesta categoria sociolaboral amaga realitats molts diverses. La pluriactivitat explícitament relacionada amb l'activitat pesquera afavoreix que sovint sigui difícil identificar clarament els ocupats en tasques halièutiques. També la diferenciació social dins del col·lectiu i la mobilitat social fan que no es pugui traçar-ne un perfil clar. Tot això desemboca en la dificultat de portar a terme un recompte exhaustiu del nombre de pescadors fins a mitjan segle XVIII.

Referències bibliogràfiques

- ACHESON J. (1981). "Anthropology of fishing." *Annual Review of Anthropology*, núm. 10, p. 293-295
- Actes del 1r Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó: Edat Mitjana*. Lleida: [s.d.]
- ALEGRET, J.L.; GARRIDO, A. (2004). *Història de la Confraria de Pescadors de Palamós*. Palamós: la Confraria.
- BAJET, M (1994). *El Mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI: edició del "Llibre de les ordinations"*. Barcelona [etc.] : Fundació Noguera [etc.]
- BARBAZA, Y. (1988). *El paisatge humà de la Costa Brava*. Barcelona: Edicions 62
- BAS, C. (2005). *The Mediterranean Sea: living resources and exploitation*. Zaragoza: CIHEAM-IAMZ. FAO COPEMED project.
- BERNAT, M (1999). "Dels peys, ne en qual manera los deu hom usar": alimentació i consum del peix a la Mallorca del segle XIV. *Botlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 55, p. 119-144.
- BOADAS, J. (1984): "Aproximació a les transformacions del litoral català a la primera meitat del segle XVIII: el cas de Sant Feliu de Guíxols". Dins *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: Universitat de Barcelona, vol. 1, p. 267-279.
- BRAUDEL, F. (1993). *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.
- BYRON, R. (1994). "The maritime household in Northern Europe". *Comparative Studies in Society and History*, vol. 36, núm. 2, p. 271-292
- CABANTOUS, A. (1992). "Ponant et Levant aux XVII et XVIIIe siècles: des communautés halieutiques semblables?" Dins *Le Languedoc, le Roussillon et la mer. Des origines à la fin du XXe siècle*, París, L'Harmattan, p. 180
- CORREDOR, A. (1998) "Temps de pescadors i comerciants a la platja de Pals

(s. XVIII). *Estudis del Baix Empordà*, núm. 17, p. 127-150

COSTA, M.M. (1995). "Conflictos de pesca als mars de Palamós (1571-1576)". *Estudis del Baix Empordà*, núm. 14, p. 157-162.

DOMÍNGUEZ MARTÍN, R. (1990). "Sociedad y reproducción de las economías familiares en el norte de España (1800-1860)". Dins *Campesinos y pescadores en el Norte de España*. Madrid: MAPyA, p.171-214.

ERKOREKA, J. (1993). *Análisis Histórico-Institucional de las Cofradías de Mareantes del País Vasco*. Vitoria: Gobierno Vasco.

ESTEVE CRUAÑES, L. (1977). "La població treballadora guixolenc de 1556 a 1645". Dins *XX Assamblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, p. 131-200

FERNÁNDEZ C. (1988). *Historia da pesca en Galicia*. Santiago de Compostela: USC

FRANGOUDÉS, K. (2001). "Les pêcheurs méditerranéens face aux nouveaux métiers". Dins *Mutations techniques des pêche maritimes: agir ou subir? : évolution des systèmes techniques et sociaux : actes du colloque, Lorient, novembre 1999*. Plouzané : Ifremer, p. 246-256

GARRIDO, A. (2006). *Pesca i associacionisme al litoral de Girona: la confraria de sant Pere de Palamós, segles XVII-XVIII*. (treball de recerca de doctorat). Girona: Universitat de Girona, 2006

GARRIER, G.; HUBSCHER, (1988). *Entre faucilles et marteaux : pluriactivités et stratégies paysannes*. Lyon : La Maison des sciences de l'home.

GIFRE, P. (1995). "Universitats, endeutades y fiscalitat comunitària: les universitats del Comtat d'Empúries, 1659-1705." *Recerques*, núm. 33, p. 53-75

GUTIERREZ VELA, R. (1885) *Memoria sobre la industria y legislación de pesca que comprende el año 1879 a 1884*. Madrid: Impr. Fuentenebra.

HINOJOSA, J.(1996) "Abastecimiento y consumo de pescado en tierras aliantinas durante la Baja Edad Media". *Actes dels XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals: la Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)*. Palma: [sn], p. 209-222.

HOFFMANN, R. C. (2001) "Frontier foods for Late Medieval consumers: culture, economy, ecology". *Environment and History*, núm. 7, p. 131-167

HOFRICHTER, R. (2001) *El mar Mediterráneo: fauna, flora y ecología*. Barcelona: Omega

HUXLEY, M. B. (2000) "Las industria pesquera en el País Vasco peninsular al principio de la Edad Moderna: ¿una edad de oro?." *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, núm. 3, p. 29-75

KOWALESKY, M. (2000) "The Expansion of the South-Western Fisheries in Late Medieval England." *Economic History Review*, vol. 53, nº 3, p. 429-454.

LINAJE, J.J.; ARBEX, J.C. (1991). *Pesquerías tradicionales y conflictos ecológicos : 1681-1794 : una selección de textos pioneros*. Madrid : MAPA. Secretaría General de Pesca Marítima.

LLEONARTS; J. CAMARASA (1987) *La Pesca a Catalunya el 1722 segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera*. Barcelona, Museu Marítim.

LÓPEZ CAPON, F. (1997) *La faceta pesquera del Padre Sarmiento y su época*. Pontevedra : Caixa de Pontevedra

MADURELL, J.M. (1981) "L'almadrava de Tossa i la pesca de corall al Comtat d'Empúries i a la Selva de Mar." *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 25, núm. 2, p. 29-62.

MARÉS DEULOVOL, F. (1971) *Port de la Selva : notas históricas*. Figueres: Instituto de Estudios Ampurdanenses.

MARTÍNEZ SHAW, C. (1988) "La pesca en la Cataluña en el siglo XVIII: una panoràmica." *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, vol. 8, núm. 1, p. 323-338.

MARTÍNEZ SHAW, C. (1998) "La renovación de la pesca española en el siglo XVIII". Dins *Economía Marítima: actas de los XIII encuentros de Historia y Arqueología*. San Fernando: l'Ajuntament, p. 51-62.

MARTÍNEZ SHAW, C.; FERNÁNDEZ, R. (1984) "La Gente de mar en la Catalunya del siglo XVIII", Dins *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: Universitat de Barcelona, vol. 1, p. 553-567

MARTÍNEZ SHAW, C.; FERNÁNDEZ, R. (1999) "El despliegue de los bous catalanes en el siglo XVIII". *Historia moderna, historia en construcción: Economía, Mentalidades y Cultura. Congreso del Centre d'Estudis d'Història Moderna Pierre Vilar (Barcelona, 1996)*. Lleida: Milenio, p. 61-75

MAS, X. (1994) *Memorial dels pescador si dels peixos: converses amb Francesc Isern*. Mataró: Caixa d'Estalvis Leiatana

MATEO, J.A. (1999) *Con arte y parte: los pescadores del Empordà en el siglo XVIII* (treball de recerca de doctorat) Barcelona: Universitat Pompeu Fabra

MONTANARI, M. (1993) *El hambre y la abundancia: historia y cultura de la alimentación en Europa*. Barcelona: Crítica.

NADAL, J. (1959) "Demografía y economía en el origen de la Cataluña moderna. Un ejemplo local: Palamós (1705-1839)." *Estudios de Historia Moderna*, vol. 4, p. 281-303

PASCUAL FERNÁNDEZ, J (1999) "La antropología de la pesca en España: nuevos problemas, nuevas tendèncias." *Etnográfica*, vol. 3, núm. 2, p. 333-359

PRAT, E.; SERNA, E.; VILA, J. (2006) *Les Ordinacions de la pesquera de Cadaqués (s. XVI-XVIII)*. Palamós: Fundació Promediterrània.

RAHOLA, F. (1904) "Algunas noticias acerca de las antiguas comunidades de pescadores en el Cabo de Creus." Dins *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Barcelona: Imprenta Casa Provincial de Caridad, p. 454-487

RAHOLA, J.; RAHOLA, C. (1986) *La marina mercant de Cadaqués*. Girona. Dalmau Carles.

RECASENS COMES, J.M. (1997) "Notícies sobre la pesca i els pescadors de Tarragona, segles XVI i XVII". *Quaderns d'Història Tarraconense*, núm. 15, p. 69-103

- SAGUER, E. (2005) *Treball agrícola i reproducció econòmica*. Girona: AHRCG. Publicacions de la Universitat de Girona
- SALICRÚ, R. (1995) *El tràfic de mercaderies a Barcelona segons els comptes de la Lleuda de Mediona (febrer de 1434)*. Barcelona: CSIC. Institució Milà i Fontanals
- SÁÑEZ REGUART, A. (1791-1795). *Diccionario Histórico de las Artes de Pesca Nacional*. Madrid, Imprenta de Vda. de Joaquin de Ibarra
- SOLER, G. *Del Bou a la vaca: la pesca d'arrossegament a Catalunya i l'Empordà (1865-1936)*(treball de recerca de doctorat). Girona: Universitat de Girona. Departament de Geografia, Història i Història de l'Art
- TRIJUEQUE, P. (1992) "Els quatre genets de l'apocalipsi a Palamós". *Estudis del Baix Empordà*, núm. 11, p. 45-109
- URTEAGA, L. (1987) *La tierra esquilpada: las ideas sobre la conservación de la naturaleza en la cultural española del siglo XVIII*. [Barcelona]. Serbal. CSIC, p. 38-113.
- VENY I CLAR, J. (1980) "Transfusió i adaptació d'ictiònims en el Diccionari de Pere Torra (segle XVII)". Dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. 1, p. 65-102.
- VINYOLES, T. (1995) "Alimentació i ritmes del temps a Catalunya a la baixa Edat Mitjana" *Actes del 1r Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó: Edat Mitjana*. Lleida: [s.d.], p. 115-151
- ZAMORA, F. (1973) *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona: Curial.
- ZUCCHITIELLO, M. (1991) *Homes, vaixells i mercaderies de Tossa al Grau de València (1459-1703)*. Tossa: Centre d'Estudis Tossencs
- ZUG TUCCI, H. (1985) "Il mondo medievale dei pesci tra realtà e immaginazione." Dins *L'Uomo di fronte al mondo animale nell'alto medioevo*. Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'alto medioevo, p. 291-372